

Jet Bussemaker

Ministerie van Verbeelding

Idealen en de politieke praktijk

INKIJKPAGINA'S

UITGEVERIJ BALANS

Inhoud

Vooraf 7

1 Van kraker tot minister 11

2 Tussen systemen en mensen.
Van kwaliteit van zorg naar kwaliteit van leven 48

3 Scheidslijnen en meritocratie.
De maatschappelijke opdracht van het onderwijs 84

4 Diversiteit en beleid.
Identiteitspolitiek als stok om mee te slaan 122

5 Individuele rechten én publieke deugden.
Hoe emancipatie tot een betere samenleving kan leiden 153

6 Cultuur. Bron van verbinding en confrontatie 192

7 Wetenschap en beleid.
Een oefening in evenwichtskunst 230

8 Verbroken verbindingen.
Over bestuurs- en verbeeldingskracht 266

Dankwoord 291

Noten 295

Vooraf

Op 6 mei 1998 werd ik, 37 jaar oud, gekozen tot Kamerlid voor de PvdA. Of beter, ik kwam als nummer 45 op de lijst binnen op de slippen van lijsttrekker en minister-president Wim Kok. Met een mengeling van ontzag, geestdrift en spanning nam ik enkele dagen later 's lands vergaderzaal in me op. Ik betastte de herkenbare blauwe stoelen, verkende het gebruik van de interruptiemicrofoon, met de keuze voor voetpedaal of handgebruik (toch de hand voor mij), keek omhoog naar de publieke tribune die opeens heel ver weg leek, en zocht mijn weg door het gebouw, op weg naar Koloniën, genoemd naar het vroegere ministerie dat daar had gezeten, en waar nu de PvdA huist. Het zou voor een lange periode mijn tweede huiskamer zijn. Met een korte onderbreking heb ik bijna twintig jaar op het Binnenhof rondgelopen. Ik was Kamerlid tijdens het tweede Paarse kabinet-Kok en zat in de oppositie tijdens de eerste kabinetten-Balkenende. In Balkenende-IV werd ik staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws). Na de val van dat kabinet ben ik twee jaar weggeweest, om in november 2012 terug te keren als minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (ocw). Dat bleef ik tot oktober 2017. In die twintig jaar is de wereld veranderd, is de politiek veranderd en ben ik zelf veranderd. Ik heb genoten en was gefrustreerd. Ik heb fouten gemaakt en heb geleerd. Ik ben gestruikeld en weer opgestaan.

Het lijkt van de buitenkant soms zo simpel. Een politicus moet vooral duidelijk weten wat hij of zij wil. Dat geldt voor Kamerleden, en nog meer voor bewindslieden. Als je die boodschap helder formuleert en duidelijk opdracht geeft, komt de rest vanzelf. Quod non. Botsende visies met collega's of oppositie, belangen van maat-

schappelijke organisaties en bestuurders, eigen verantwoordelijkheden van inspecties en uitvoeringsorganisaties, kritiek van actiegroepen, gebrekkige kennis over effecten van beleid, toegenomen invloed van (social) media, ze zijn allemaal bepalend voor je handelingsruimte. Naast je eigen idealen bepalen zij in belangrijke mate de mogelijkheden en vooral onmogelijkheden van de politicus. De politiek is in die twintig jaar langzaam onttoverd.

Ik ging met idealen de politiek in: over gelijke kansen en emancipatie, over solidariteit en verbinding. Die idealen heb ik nog steeds. Maar ik ben ook illusies armer geworden. In dit boek neem ik u mee in mijn ervaringen met de smalle marges van de politiek. Zeker, beleid doet ertoe. De weg naar concrete acties ligt echter bezaaid met tal van hindernissen. De gevolgen van beleid kunnen anders zijn dan verwacht, je kunt overvallen worden door incidenten die alles in de war schoppen en de kennis kan ontbreken om tot evenwichtige oplossingen te komen. En zo kan het gebeuren dat de ongelijkheid toe- in plaats van afneemt en de emancipatie stopt.

Ik bekijk dat, drie jaar na mijn vertrek uit de politiek, ondertussen met een zekere distantie. Dit boek is een combinatie van meer afstandelijke beschouwing en persoonlijke reflectie. Ik probeer de politieke mechanismen te doorgronden die het omzetten van idealen in de praktijk belemmeren. Ik doe dat aan de hand van thema's die nauw samenhangen met mijn eigen drijfveren om emancipatie in de meest brede zin te bevorderen en gelijke kansen voor iedereen mogelijk te maken, los van afkomst en welk onderscheid dan ook. Ik breng de weerbarstigheid in kaart die eigen is aan de politiek aan de hand van mijn eigen ervaringen. Veel daarvan heb ik met anderen, binnen en buiten het Binnenhof, meegemaakt. Het zijn nadrukkelijk mijn observaties. Tegelijkertijd staan ze niet op zichzelf. Ik plaats ze in een breder kader van maatschappelijke en politieke verandering: de dominantie van het neoliberalisme, de invloed van individualisering, de opkomst van identiteitsdenken en de fragmentatie van het traditionele politieke midden. En ik deel de zoektocht naar alternatieven om meer gelijke kansen te creëren, zoals door het vormen van nieuwe sociale allianties, het

ondersteunen van burgerinitiatieven en slim gebruik van kennis en creativiteit. Welke vormen er ook ontstaan, zij zullen de overheid vroeg of laat altijd nodig hebben.

Politicus word je niet zomaar op een dag. Daar ging bij mij een geschiedenis van protest, actie en studie aan vooraf. Gelijke kansen en emancipatie bleef altijd een van de belangrijkste drijfveren. De wording van politicus en bewindspersoon schets ik in het volgende hoofdstuk. Daarna analyseer ik aan de hand van onderwerpen waarvoor ik als bewindspersoon verantwoordelijk ben geweest waarom het vaak zo lastig is om succesvol tot verandering van beleid te komen, in het bijzonder om meer gelijke kansen te creëren. De thema's variëren van klassieke verzorgingsstaat-onderwerpen zoals zorg en onderwijs, tot meer recente politieke kwesties zoals feminisme en identiteitsdenken, en thema's met een zelfstandige waarde, maar met een grote maatschappelijke impact, zoals cultuur en wetenschap. In alle gevallen moet je als bewindspersoon navigeren tussen je eigen opvattingen, partij- en coalitiebelangen, maatschappelijke organisaties, mediadruk en institutionele beperkingen. In hoeverre bepalen het verleden en de tijdgeest de ruimte om ander beleid te formuleren?

Welke accenten kun je binnen de smalle marges van de politiek zetten, en worden ze door de buitenwereld herkend als beleidsverandering? In het slothoofdstuk maak ik de balans op en trek lessen voor de toekomst. Ik pleit voor een overheid die houvast biedt in onzekere tijden.

De onttovering van de politiek heeft mij niet cynisch gemaakt. Integendeel, er is genoeg om voor te vechten, genoeg dat uitzicht biedt op een hoopvolle toekomst.

1 Van kraker tot minister

In 1980 was ik negentien jaar. Ik woonde in het gekraakte Handelsbladgebouw op de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam, schuin achter het Paleis op de Dam en de Nieuwe Kerk. Daar vond de inhuldiging van koningin Beatrix plaats. Ik had, net als de andere bewoners, een oranje pasje gekregen met een grote letter R erop, om ons huis in en uit te kunnen. Om ons heen stonden scherp-schutters op de daken opgesteld. De VARA zond, samen met de lokale zender Radio Stad, uit vanuit ons gebouw. Stad en samenleving waren totaal gepolariseerd. De VARA koos de kant van de krakers. Presentatrice Hanneke Groenteman haalde zich de woede van de bestuurders op de hals met haar uitspraak: ‘Het is fantastisch weer hier in Amsterdam, weer om te kraken, om te demonstreren, ik vind het rottig weer om te kronen [...]. Laten we iedereen toch opwekken om waar mogelijk en waar gewenst kraakacties te ondersteunen.’ Ik verleende hand- en spandiensten aan de radio-uitzendingen. Van buiten hoorde ik flarden muziek, overstemd door politieszirenes, ambulances en onrustige paarden. Zij probeerden actievoerders, onder wie een deel van mijn medekrakers, op afstand van de Dam te houden. Onder de leus ‘Geen woning, geen kroning’ was Amsterdam op 30 april 1980 één groot slagveld. Ik zat er middenin.

Op 30 april 2013 vond de inhuldiging van koning Willem-Alexander plaats. Op dezelfde plek. En weer was ik erbij. In een totaal andere rol. Nu was ik in het Paleis op de Dam en tekende als een van de ministers voor de abdicatie van de koningin en de beëdiging van de koning. Daarna zat ik voorin in de Nieuwe Kerk. Die inhuldiging verliep een stuk rustiger dan die in 1980. Er was geen

aanleiding voor grote rellen, de sfeer was positief. De tijdgeest was veranderd.

Ikzelf was eveneens veranderd. Van een opstandige student was ik een ervaren bestuurder geworden. Ik was geen buitenstaander meer, maar onderdeel van het establishment. Ik streed niet meer tegen regenten, maar was er volgens criticasters zelf een. Ik leverde geen kritiek meer, maar onderging het.

Ik ben een kind van de jaren zeventig en tachtig. Ik groeide op tijdens de uitdijende verzorgingsstaat. Mijn ouders kwamen uit redelijk welvarende en hoogopgeleide families en profiteerden van de welvaartsgroei. Mijn vader had werktuigbouwkunde in Delft gestudeerd en werkte eerst bij verschillende bedrijven, waaronder Remington, later bij de overheid. Mijn moeder was opgeleid als medisch analiste in Leiden. Ze stopte, zoals bijna alle vrouwen in die tijd, nadat mijn oudste broer en niet veel later ik geboren werden. Ze woonden na hun huwelijk op een verdieping van een oud-tante in Benoordenhout in Den Haag, maar konden al snel zelf een nieuwbouwwoning kopen. Eerst een simpel rijtjeshuis in Capelle aan den IJssel waar ik in 1961 geboren werd, al snel daarna een strak vormgegeven nieuwbouwwoning in Den Bosch waar we vijf jaar woonden. Van daaruit verhuisden we naar een prettig jaren-dertighuis in Oegstgeest, waar mijn ouders tot hun dood zouden wonen. Bij mijn geboorte werd nog op kolen gestookt, maar dat herinner ik mij niet meer; we hadden al snel overal cv. Ik heb altijd een eigen kamer gehad en geen financieel gebrek gekend. Er was een auto. Mijn vader, liefhebber van klassieke Engelse auto's, had een Morris Oxford en later een Wolseley, met notenhouten dashboard en uitklapbare tafeltjes voor een whiskyglas. Tijdens de vakanties speelden we er patience op. Pas toen mijn moeder genoeg had van het ontbreken van stuurbevoegdheid en geen boodschappen meer met de Wolseley wilde doen, kwam er een tweede auto voor 'normaal' gebruik.

De tv deed zijn intrede via mijn alleenstaande oom. Hij had een mini-tv met een scherm van 15 bij 15 centimeter, die hij als trofee meenam naar verjaardagsfeestjes. Ik verdrong me er, samen met

mijn broers, neefjes, nichtjes en buurkinderen omheen die kwamen aangesneld zodra ze in de gaten hadden dat mijn oom er was. Met zijn mini-tv verwierf hij de onbetwiste titel van lievelingsoom.

Objectief was er weinig dat ons ontbrak. Maar zelfs dan beleeft een kind momenten van verdriet en frustratie. Mijn ouders waren nauwelijks religieus opgevoed en waren niet gelovig. In Den Bosch ging ik daarom naar de Nutsschool, de enige niet-katholieke school in de buurt. Ik ben er als Kamerlid een keer terug geweest, tijdens een werkbezoek samen met Karin Adelmund. Zij was als PvdA-staatssecretaris verantwoordelijk voor onderwijs in Paars II. De Nutsschool was inmiddels gefuseerd met andere, merendeels religieuze scholen en heette nu Het Rondeel. Toen ik er op school zat was die interconfessionele samenwerking nog ver weg. Mijn buurmeisje kwam uit een grote katholieke familie, ging naar een katholieke school en mocht communie doen. Ik wist niet precies wat dat betekende, maar was wel stikjaloers op haar prachtige jurk en alle cadeautjes die ze kreeg. Hoewel ik zelf nooit gelovig ben geweest heeft het prettige katholicisme dat ik in Den Bosch als kind ervaarde, me nooit helemaal verlaten. Ik vond en vind het nog steeds prachtig om met kerst naar de Sint-Janskathedraal te gaan en daar de kerststal te aanschouwen. Ik loop graag als ik op vakantie ben een katholieke kerk in. Het geeft een zekere rust.

Toen ik zeven was verhuisden we van Den Bosch naar Oegstgeest. Mijn vader werd adjunct-directeur van de Rijksdienst voor het Wegverkeer in Den Haag en de reisafstand werd te groot. Er zaten enkele maanden tussen het moment dat we ons oude huis in Den Bosch moesten verlaten, en ons nieuwe huis in Oegstgeest konden betrekken. Mijn oudste broer en ik werden vanwege school doordeeweeks ondergebracht bij burens in Den Bosch. Hoe lief ze voor me waren, ik vond het een vreselijke ervaring om bij mensen te zijn met wie ik eigenlijk niks had en voelde me verlaten. Ik zei er niets over en verwerkte het verdriet zelf. Ik besloot dat ik vanaf dat moment altijd mijn eigen boontjes zou doppen. Het heeft me zelfstandiger, maar ik denk ook introverter gemaakt.

Op de scholen waarop ik zat ontbrak het aan weinig. Mijn basisschool in Oegstgeest was klassiek en de leraren waren redelijk streng. In de vijfde kreeg ik bij uitzondering een zeer vooruitstrevende juf die popmuziek in de klas draaide en met ons de voors en tegens (met name dat laatste) van de zeehondenjacht besprak. Mijn eerste 'politieke' daad was het verkopen aan de deur van ansichtkaarten tegen het doodknuppelen van zeehonden.

Mijn middelbare school, het Rijnlands Lyceum Oegstgeest, was een nieuwe school, van alle gemakken voorzien. Ze had een modern muzieklokaal en een uitgebreid tekenlokaal. Het was misschien wel allemaal te mooi. Ik had behoefte mijn eigen weg te gaan en was wars van alles dat vanzelfsprekend was om te doen. Ik woonde naast het tennis- en hockeyveld, toch was er geen haar op mijn hoofd die eraan dacht daar te gaan sporten. Ik wilde geen hockey- of tennismeisje zijn. Met mijn beste vriendin ging ik wildwaterkanoën. Mijn middelbareschooltijd gaf me veel mogelijkheden mijn eigen weg te kiezen. Ik stond na school in de marktkraam van de derdewereldwinkel op het plein bij het winkelcentrum, en demonstreerde tegen Pinochet, de naweeën van de Vietnamoorlog en de onder Apartheid in Zuid-Afrika geproduceerde Outspan-sinaasappels. Toch was het niet vanzelfsprekend om op het Rijnlands Lyceum links te zijn; bij scholierenverkiezingen stemde de meerderheid van de leerlingen traditioneel vvd of d66. Daarnaast was er een substantiële groep links-progressieven waar ik toe behoorde. We trokken, binnen en buiten school, veel met elkaar op. Een jonge groep leraren, vooral van de sectie Nederlands, stond figuurlijk dicht bij ons. Zij waren in voor nieuwe werkvormen en steunden ons bij activiteiten buiten de lessen.

Ik was redelijk onzeker over mezelf. Ik was de mooiste noch de lolligste van de klas. Ik kon wel goed leren en was maatschappelijk geëngageerd. Ik wilde laten zien wat ik kon. Toen er – midden jaren zeventig – voor het eerst een leerlingenraad werd opgericht, was ik al snel de voorzitter. Dat gaf me een positie en een houding, waardoor ik veel zelfbewuster werd. Elke maandagochtend had ik officieel werkoverleg met de rector. Ik was elke week weer zenuwachtig, maar bijna elke week tevreden dat ik me niet het bos in had laten sturen.

We gingen elk jaar op vakantie met de vouwcaravan. Eerst naar het Meer van Genève: mijn vader moest standaard elke zomer bij de Verenigde Naties vergaderen over internationale verkeersveiligheid. Hij vertrok elke ochtend in het enige nette pak dat hij bij zich had vanaf de camping. Wij zwommen in het meer en ik zoende er met mijn eerste vriendje, een zoon van een chique kapper uit Genève. Soms mochten we mee naar het VN-gebouw. Op mij heeft dat een onuitwisbare indruk gemaakt. Niet alleen de grandeur van de zalen, maar vooral het afhaalrestaurant vond ik prachtig; dat bood alle mogelijke gerechten van de wereld en bezoekers in alle soorten kledingtradities. Ik keek mijn ogen uit en hield de rij lang op, omdat ik niet kon kiezen wat ik wilde eten.

Mijn moeder was de bindende kracht in het gezin. Ze zorgde voor gezelligheid, lekker eten en een luisterend oor. Ze was scherp in haar analyses, maar bracht haar conclusies altijd op bijzonder zachtvaardige wijze. Ze was bij iedereen zeer geliefd. Bij de burens, waar ze voor alle poezen, planten en konijnen zorgde. Bij de familie, waar zij als enige bij die lastige alleenstaande tante op bezoek bleef gaan. Bij haar collega's, ook die van jongere leeftijd, van het Academisch Ziekenhuis in Leiden. En bij mijn vrienden en vriendinnen die altijd welkom waren. Ze draaide haar hand niet om voor een etentje, feestje of inzamelingsactie voor een goed doel.

Alles bij elkaar was het een prettig sociaalliberaal gezin. Aan niets was gebrek en bijna alles mocht. Ik zette me, passend bij de tijdgeest en in lijn met mijn recalcitrante karakter, af tegen de overdaad van de consumptiesamenleving, maar het viel nog niet mee het conflict te vinden. Je mocht van mening verschillen, zolang je het goed beargumenteerde. Op zondag met Franse vrienden een glaasje wijn drinken, aangelengd met water, werd beschouwd als deel van de opvoeding. In Leiden kon je tot laat dansen en feestvieren. Zolang ik beloofde samen op te fietsen met anderen mocht ik laat thuiskomen. Dat ging meestal goed, behalve die keer dat ik tijdens een feestje bij een vriend een stukje hasjcake had gegeten. Hij woonde op het Rapenburg in Leiden bij de Sterrewacht. De tuin liep schuin af naar het water en ik kon nauwelijks meer over-eind komen. Misselijk en duizelig zag ik letterlijk sterretjes. Ik had

spijt als haren op mijn hoofd. Het was direct het einde van mijn ervaringen met softdrugs of enig ander hallucinerend middel.

De drang afstand te nemen van mijn ouders en het weldadige leven in Oegstgeest groeide tijdens mijn puberteit. Het meest dankbare thema voor een goed conflict waren de gevolgen van het kolonialisme, in het bijzonder in Indonesië en de samenhang met de Tweede Wereldoorlog. Die waren tegelijkertijd bepalend geweest voor de jeugd van mijn vader. Ze hebben mij ook getekend, dat had ik als kind alleen nog niet door. Het verleden van mijn vader en zijn familie was de grote donkere wolk in het gezin. Het was altijd aanwezig, hoewel er weinig over werd gesproken. De periode waarin ik me bewust werd van zijn Indisch verleden, zo tussen mijn twaalfde en vijftiende, werd maatschappelijk en politiek bepaald door de oorlog in Vietnam, de opkomst van kernenergie en de strijd tegen Apartheid in Zuid-Afrika. Ik had geen vanzelfsprekende sympathie voor bommen, koloniale mogendheden, marine en militair heldendom. En dat was precies wat mijn vader met zich meedroeg. Hij was een zoon van een marinecommandant. In december 1941, aan het begin van de oorlog in Nederlands-Indië, voer zijn onderzeeboot na een succesvolle tegenaanval op de Japanners op een mijn en stierf hij. Met de dood van mijn opa begon voor mijn oma en haar drie zonen een tocht door Japanse interneringskampen. Mijn vader was dertien jaar oud. De nachtmerrie zou pas eindigen toen ze na de Bersiap terugkeerden naar Nederland.

Ik wist dat allemaal niet precies. Soms sprak mijn vader over technische en militaire feiten, zelden of nooit over eigen ervaringen. Of het moest zijn dat hij zijn leven te danken had aan de bom op Hiroshima. Ooit zei hij in een ruzieachtige discussie dat ik zonder die bom nooit geboren zou zijn. 'Nou, dan niet,' riep ik terug, 'dan waren die tweehonderdduizend Japanners ook niet vermoord.' Ik wist wel dat hij trots was op zijn vader, dat er nog vele vragen waren, maar ik wist niet wat de goede vraag was om te stellen. Mijn vader luisterde elke zondag op de radio naar 'De toestand in de wereld' van de befaamde commentator G.B.J. Hiltermann, die in de sfeer van de Koude Oorlog onomwonden de zijde van het

Westen koos en graag de oorlog verklaarde aan alles wat links was. Geen basis voor een goed gesprek. We bleven steken in onze eigen beelden over goed en kwaad in de oorlog. Beide visies boden weinig ruimte voor nuance en gelaagdheid.

Pas toen ik al tien jaar de deur uit was, zo rond mijn zevenentwintigste, kwam daar verandering in. Na mijn puberteit en een studie politicologie was ik klaar om het verhaal van mijn vader te horen. We reisden samen naar Indonesië voor een tocht langs *les lieux de memoires*. We gingen naar Surabaya, waar hij tot de oorlog gelukkige jaren met zijn ouders en broers doorbracht; naar Malang waar hij samen met zijn moeder en broers tot de internering in een afgezonderde wijk woonde; naar Solo waar hij, in hetzelfde kamp, samen met zijn oudste broer gescheiden werd van zijn moeder; en naar het jongenskamp Ambarawa. Zijn moeder zat ondertussen in een vrouwenkamp bij Semarang. Daar, op al die plekken, met de kleuren en geuren van Indonesië, hoorde ik wat zich had afgespeeld. Ik hoorde voor het eerst zijn verhaal. Hij liet mij zien waar hij stond op het plein in Solo, urenlang in de brandende zon, en waar hij geslagen werd bij de minste beweging. Ik hoorde hoe bang hij was geweest tijdens de Bersiap, toen er een machtsvacuum ontstond en vrijheidsstrijders, plunderaars en bendes (door mijn vader steevast patjakkers genoemd) hun eigen strijd voerden. Mijn vader en zijn oudste broer werden gevangengenomen in Fort Willem I. Ze werden er afgeranseld en geslagen en vreesden voor hun leven. Eind 1945 vond de hereniging met hun ondertussen zeer verzwakte moeder plaats. Begin 1946 keerden ze terug naar Nederland.

Door de reis naar Indonesië is de oorlog van mijn vader ook deel van mijn leven geworden. Het heeft de band tussen mijn vader en mij voor altijd veranderd. In plaats van vijanden werden we lotgenoten. Op 4 mei 2008 vertelde ik het verhaal over mijn opa en mijn vader tijdens de Nationale Herdenking op de Dam in Amsterdam. Ik was ondertussen staatssecretaris van vws, onder andere verantwoordelijk voor oorlogsgetroffenen. Mijn vader was een van hen.¹

Onze pittige discussies lagen nu ver achter ons. Het zoeken en

discussiëren tijdens mijn tienerjaren leidde me naar meer begrip en uiteindelijk naar een bijzondere verantwoordelijkheid als bestuurder. Indertijd leidde het eveneens tot veel vragen, die medebepalend waren voor mijn studiekeuze.

Ik twijfelde tussen bouwkunde, scheikunde en politicologie. Het werd uiteindelijk dat laatste. Niet omdat ik de politiek in wilde. Ik had geen enkele ambitie om Kamerlid of minister te worden. Wel wilde ik beter begrijpen hoe politiek en samenlevingen werkten, waarom het fascisme had kunnen ontstaan en hoe solidariteit en veerkracht zich ontwikkelen. Behalve iets leren wilde ik iets bijdragen aan de samenleving. Ik had geldingsdrang en was ambitieus, maar dacht eerder aan invloed dan aan macht. Een studie politicologie leek me een goede voorbereiding op een baan in de journalistiek, een ngo of een andere dynamische plek ergens in de wereld. Maar eerlijk is eerlijk, ook de stad Amsterdam trok me: daar gebeurde het.

Ik arriveerde in augustus 1979 in Amsterdam. Het grootste probleem was het vinden van woonruimte. Kantoor na kantoor werd gebouwd, terwijl er aan alle kanten gebouwen leegstonden. De aanblik van Amsterdam was onvergelijkbaar met nu; veel verkrotte en dichtgetimmerde woningen, desolate straten omdat bedrijven zich verplaatsten naar buiten de stad, net als gezinnen met kinderen. Er waren straten waar 's avonds nergens licht brandde: er woonde simpelweg niemand. Er waren buurten waar ik liever niet kwam en het voelde onveilig om 's avonds alleen door het centrum te lopen. Ik deed alles op de fiets. Een groot deel van mijn medestudenten woonde in kraak- of antikraakwoningen. De kritiek op de kantoren die werden gebouwd en vervolgens leegstonden. Er was een enorm groeiende woningnood onder jongeren. Na diverse mislukte pogingen om een huurwoning te vinden wees iemand me op een pandje op de Nieuwmarkt dat lang leeg had gestaan en net gekraakt was – wellicht was er nog plek. Het was nauwelijks breder dan de voordeur en het stond zo scheef dat je je op zee waande. Er bleek maar één bewoner te zijn, een Chileense vluchteling die mij hartelijk welkom heette. Zijn opvatting over 'gezellig